

Jyrki Virolainen

ASIA Oikeusministerin menettely tuomioistuimia koskevien lausuntojen antamisessa vv 1999 - 2004

KANTELUN TEKIJÄ Professori Jyrki Virolainen, Riihimäki

1 KANTELUKIRJOITUS

Kantelukirjoituksessaan 23.2.2005 Jyrki Virolainen pyytää oikeuskansleria tutkimaan ja selvittämään oikeusministeri Johannes Koskisen menettelyn lainmukaisuuden. Virolaisen kantelukirjoitus koskee oikeusministeri Koskisen julkisille tiedotusvälineille antamia lausuntoja asioissa, joissa on ollut kysymys riippumattomissa tuomioistuimissa ratkaistuista tai vielä vireillä olleista asioista. Kantelukirjoituksessa pyydetään tutkimaan, onko oikeusministerin menettely ollut asianmukaista ja lainmukaista hänen pyrkiessään vaikuttamaan tuomioistuimen ratkaisuihin haettaessa niihin muutosta tai tuomioistuimen menettelytapoihin yksittäisten oikeusjuttujen yhteydessä. Virolainen pyytää selvittämään myös, onko oikeusministeri Koskinen sanotulla menettelyllään mahdollisesti rikkonut virkavelvollisuutensa, johon kuuluu myös perustuslain 3 §:n 3 momentissa säädetyn tuomioistuinten riippumattomuuden kunnioittamisvelvoite.

Kantelukirjoituksessaan Virolainen pitää välttämättömänä, että oikeuskanslerin selvityksessä otetaan yksilöiden ja erikseen kantaa kaikkiin kantelukirjoituksen V jaksossa esille tuotuihin tapauksiin.

Kantelukirjoituksensa I jaksossa Virolainen käsittelee tuomioistuinten riippumattomuutta. Sen mukaan riippumattomuuden ydinsisältö on siinä, että tuomioistuinten ulkopuolella olevat tahot ja tekijät eivät saa pyrkiä epäasianmukaisesti vaikuttamaan tuomitsemistoimintaan ja ohjailemaan lainkäyttöä yksittäisissä tapauksissa. Tuomioistuinten tulee olla päätöksenteossa sidottu yksinomaan lakiin ja muihin velvoittaviin oikeuslähteisiin. Tuomioistuin ei saa ottaa vastaan viranomaisten tai muiden ulkopuolisten tahojen ohjeita siitä, miten lakia olisi tietyssä tapauksessa sovellettava tai miten jokin yksittäinen juttu taikka tietyn tyyppiset jutut olisi ratkaistava. Lainsäätäjän ja hallitusvallan edustajat ovat velvollisia kunnioittamaan tuomioistuinten riippumattomuutta.

Oikeusministerin roolia koskevassa kantelukirjoituksen II osassa Virolainen on käsitellyt oikeusministeriön toimialaa lakien valmistelijana ja tuomioistuinten keskushallintotehtävien hoitajana. Samassa jaksossa Virolainen on käsitellyt myös kaikille perusoikeutena turvattua sananvapautta ja oikeusministerin asemasta johtuvia rajoitteita sananvapauden käyttämiselle.

Kantelukirjoituksen V jaksoon Virolainen on koonnut kaikkiaan yhdeksän oikeusministeri Johannes Koskisen julkisuudessa antamaa lausuntoa asioissa, joista huomattava osa on koskenut oikeusjuttuja, jotka ovat tuossa vaiheessa olleet vielä tuomioistuimessa vireillä. Virolaisen mukaan esimerkit osoittavat, että oikeusministeri Koskinen on puuttunut monen vuoden aikana (1999 - 2004) toistuvasti tuomioistuinten ratkaisuihin ja menettelytapoihin yksittäisissä oikeusjutuissa.

Kantelukirjoituksensa VI jaksoon Jyrki Virolainen on koonnut eri tahojen kannanottoja, jotka on esitetty oikeusministeri Johannes Koskisen lausuntojen johdosta.

Kantelukirjoituksen VII jaksossa Virolainen viittaa YK:n ihmisoikeuskomitean lokakuussa 2004 Suomen valtiolle antamaan huomautukseen suomalaisten kansanedustajien ja ministerien puuttumiseen oikeuslaitoksen toimintaan yksittäistapauksissa.

Kantelukirjoituksensa VIII osassa Virolainen referoi oikeusministeri Johannes Koskisen kommentteja hänen menettelyään koskeviin kirjoituksiin sekä esittänyt omia vastanäkökohtia Koskisen esittämiin näkemyksiin.

Professori Jyrki Virolainen on lähettänyt 8.11.2007 päivätyn lisäkirjoituksen, jossa hän viittaa Helsingin käräjäoikeuden samana päivänä niin sanotussa Rusi-oikeudenkäynnissä antamaan tuomioon. Siinä oikeudenkäynnin kantaja oli tuomittu saamaan vahingonkorvausta esitutkinnassa tapahtuneen tietovuodon lisäksi myös sillä perusteella, että käräjäoikeus oli päätenyt siihen että silloisen oikeusministerin julkisuudessa 12.6.2003 antamalla lausumalla oli rikottu Euroopan ihmisoikeussopimuksessa nimenomaan säädettyä syyttömyysolettamaa, jonka katsotaan sisältyvän myös perustuslain 21 §:ssä mainittuun oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin peruseriaatteisiin.

2 HANKITTU SELVITYS

Oikeusministeri Johannes Koskinen on antanut Jyrki Virolaisen kantelukirjoituksen johdosta 8.6.2005 päivätyn selvityksensä. Koskinen on selvityksessään katsonut, että hän ei ole kantelukirjoituksessa mainituissa tai muissakaan tapauksissa puuttunut tuomioistuimessa vireillä olleeseen yksittäiseen oikeudenkäyntiin tai tuomioistuimen ratkaisuun taikka menettelyyn. Oikeusministeri Koskinen on selvityksensä mukaan vain ottanut kantaa ajankohtaisiin oikeudellisiin kysymyksiin, jotka ovat tulleet esille tuomioistuinten ratkaisujen johdosta. Näin menetellessään oikeusministeri ei mielestään ole vaarantanut tuomioistuinten riippumattomuutta.

3 VASTINE

Jyrki Virolainen on oikeusministeri Johannes Koskisen selvityksen johdosta 12.8.2005 antamassaan vastineessa muun ohella katsonut, että oikeusministeri Koskisen rajanveto ratkaisuihin vaikuttamisen ja niitä koskevien kannanottojen välillä ei ole vakuuttava. Tuomioistuimen yksittäistä ratkaisua koskeva oikeusministerin kannanotto on tai se voidaan ainakin helposti tulkita yritykseksi vaikuttaa tuomioistuinten samanlaisissa asioissa vastaisuudessa antamiin ratkaisuihin.

4 OIKEUSMINISTERIN LAUSUMA VASTINEEN JOHDOSTA

Oikeusministeri Johannes Koskinen on antanut vielä Jyrki Virolaisen vastineen johdosta 15.8.2005 päivätyn lisälausumansa.

5 RATKAISU

5.1 Tuomioistuinten riippumattomuuden oikeudellisista perusteista

Kanteluasiassa on keskeisimmin kysymys perustuslaissa säädettyjä valtiollisia tehtäviä hoitavien valtiovallan ylimpien toimielinten yksittäisten jäsenten toimintamahdollisuuksien ja toimintavapauksien rajoista suhteessa perustuslain 3 §:ssä säädettyyn valtiovallan perusjakoon. Yksilöidymmin kysymys on perustuslain 3 §:n 2 momentin mukaisesti ylintä hallitusvaltaa käyttävän valtioneuvoston yhden jäsenen menettelystä suhteessa perustuslain 3 §:n 3 momentin mukaista tuomiovaltaa käyttäviin tuomioistuimiin yleisellä tasolla ja kantelukirjoituksen liiteaineistosta lähemmin ilmeneviltä osin myös yksittäisten tuomioistuinten ja niissä käsiteltävinä olleiden oikeudenkäyntiasioiden tasolla.

Perustuslakiimme on omaksuttu ylimmän valtiovallan klassinen kolmijako lainsäädäntövaltaan, hallitusvaltaan ja tuomiovaltaan. Perustuslain 3 §:n 2 momentissa todetaan, että hallitusvaltaa käyttävät tasavallan presidentti sekä valtioneuvosto. Perustuslain 3 §:n 3 momentin mukaan tuomiovaltaa käyttävät riippumattomat tuomioistuimet, ylimpinä tuomioistuimina korkein oikeus ja korkein hallinto-oikeus. Ylimpien valtioneulinten toimivallan perusteista ja asianomaisten toimielinten perustehtävistä säädetään yksityiskohtaisemmin perustuslain asianomaisissa luvuissa.

Keskeisintä Jyrki Virolaisen kanteluasian tutkinnan ja ratkaisun kannalta on kysymys ylintä hallitusvaltaa käyttävän valtioneuvoston yksittäisen jäsenen eli ministerin toimintamahdollisuuksien rajoista suhteessa riippumattomiin tuomioistuimiin ja tuomiovallan käyttöön. Perustuslain 3 §:n 3 momenttiin kirjattu maininta tuomioistuinten riippumattomuudesta ei ole pelkästään valtiosäännön yleisiin periaatteisiin kuuluva symbolitason ilmaus, vaan tuomioistuintoiminnan ja erityisesti sen lainkäyttötoiminnan riippumattomuuden vaatimuksella on valtiovallan muuhun päätöksentekoon ja toimintaan asetettaviin vaatimuksiin nähden oikeudellisesti merkityksellinen ja asiallisesti konkreettinen sisältö.

Oppi tuomioistuimien riippumattomuudesta ja siitä lakiin kirjattu nimenomainen säännös oli alunperin suunnattu mielivaltaista tuomiovallan käyttöön puuttumista vastaan. Vaatimus tuomioistuimien ja lainkäyttövallan riippumattomuudesta oli reaktio hallitsijan rajoittamatonta yksinvaltaa vastaan. Historiallisessa katsannossa kysymys on ollut siitä, että maan ylintä hallitusvaltaa käyttävät toimielimet ja niiden jäsenet eivät saa määräyksillään ja toimillaan horjuttaa tuomioistuimien riippumattomuutta sillä tavoin, että sillä olisi vaikutusta tuomioistuimien ratkaisujen lopputulokseen tai niiden mahdollisuuksiin sivuvaikutteista täysin vapaina harkita ja päättää, mitä kussakin yksittäisessä oikeusasiassa on pidettävä totena ja ratkaista asiat lain mukaan.

Myös nykyiseltä ajalta on Euroopan Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännöstä löydettävissä tuomioistuimen riippumattomuusteemaa koskevia ratkaisuja, joissa on voinut olla kysymys maan hallitsijan tai maan ylintä hallitusvaltaa käyttävien toimielinten tai niiden jäsenten suorista ja välittömistä painostus- tai muutoin konkreettisista vaikuttamisyrityksistä asianomaiseen tuomioistuimeen ja jonkin tuomioistuimessa tutkittavana olevan oikeudenkäyntiasian ratkaisun lopputulokseen. Mistään tämän- tapaisesta menettelystä ei ole ollut tässä kanteluasiassa esiin nostettujen tapausten kohdalla kysymys ja Suomen vakiintuneet yhteiskuntaolot sekä oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen kehittyneisyys ja vakaus huomioon ottaen ei olisi voinut ollakaan kysymys. Tämän vuoksi tuomioistuimien riippumattomuutta käsittelevillä mutta yhteiskunnalliselta tilaltaan ja tuomioistuinlaitoksen vakaudelta ja muutoinkin oikeusvaltiokehitykseltään olennaisella tavalla erilaisessa vaiheessa olevia maita koskevilla ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuilla ei ole ollut välitöntä ja konkreettista käyttöä tämän kanteluasian oikeudellisen arvioinnin ja ratkaisun kannalta.

5.2 Tuomioistuimien riippumattomuusperiaatteen ulottuvuuksia

Perustuslain 3 §:n 3 momenttiin perustuva tuomioistuimien ja erityisesti niiden lainkäyttötoiminnan riippumattomuus suojaa määrättyyn rajaan asti tuomioistuinta erityisesti hallitus- ja hallintovallan käyttäjien epäasialliselta puuttumiselta.

Asianmukaisessa järjestyksessä säädettyyn lainsäädäntöön perustuva tuomioistuinlaitos ja siihen kuuluvat lainkäyttötoiminnasta huolehtivat tuomioistuimet on siten järjestetty, että niillä on rakenteidensa puolesta edellytykset oikeusvaltion perusvaatimukset täyttävään lainkäyttötoimintaan. Tuomioistuinlaitoksen rakenteen ohella kysymys on tuomioistuimien ja niissä lainkäyttötoiminnasta huolehtivien tuomareiden pysyvyydestä. Riippumattoman lainkäyttötoiminnan toteutumisen käytännön tason vaatimuksena on, että tuomioistuinlaitoksella on riittävät ja vakaat taloudelliset ja toiminnalliset mahdollisuudet lakiin perustuvat vaatimukset täyttävään lainkäyttötoimintaan.

Tuomioistuinlaitoksen ja yksittäisten tuomioistuimien rakennetta ja toimintaedellytyksiä koskevien perusvaatimusten ohella tuomioistuimien riippumattomuudessa on kysymys myös siitä, että tuomioistuimien jäsenillä ja oikeudenkäyntiasioiden kaikilla osapuolilla ja laajemmin koko yhteiskunnalla on luottamus siihen, että oikeudenkäynnin ulkopuolisilla

tahoilla ei voi olla vaikutusta oikeudenkäynnin kulkuun tai siinä annettavaan oikeudellisen ratkaisun lopputulokseen. Perustuslakia koskevan hallituksen esityksen mukaan (HE 1/1998 vp s. 76) tuomioistuinten riippumattomuuden turvaaminen on viime kädessä välttämätöntä juuri yksilön oikeusturvan takaamiseksi.

Tuomioistuinlaitoksen rakennetta, tuomareiden oikeudellista asemaa ja tuomioistuimien ratkaisutoimintaa koskevat vaatimukset liittyvät perustuslain 21 §:ssä ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa kaikille perusoikeutena ja ihmisoikeutena turvattuihin oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeisiin.

5.3 Oikeusministeri Johannes Koskisen menettelyn laillisuusvalvonnallinen arviointi

5.3.1 Haastattelulausunnot yleisemmin oikeuslaitoksen ja tuomioistuimien lainkäyttötoiminnan kannalta

Virkamiehen tai valtioneuvoston jäsenen menettelyä ja toimintaa koskevassa oikeuskanslerin laillisuusvalvontaratkaisussa on kysymys kanteluasiassa todetun menettelyn tai toiminnan oikeudellisesta arvioinnista ja sen mahdollisesta moitittavuudesta asianomaisen virkavelvollisuuksien ja virka-aseman asettamien vaatimusten kannalta. Tässä kanteluasiassa kysymys ei ole oikeusministerin menettelyn oikeudellisesta arvioinnista ministerin virkatoiminnassa syntyneen primääriseen aineiston tai yksittäisten virkatoimien perusteella. Kanteluasian aineiston muodostavat julkisissa tiedotusvälineissä julkaistut haastattelulausunnot ja kirjoitukset. Sen vuoksi ennen oikeudellisten arvioiden tekemistä on kiinnitettävä huomiota muun muassa siihen, missä yhteyksissä tiedotusvälineissä julkaistut haastattelulausunnot on esitetty ja millä tavoin ne ovat syntyneet. Lausumien merkitystä arvioitaessa on sanomalehtihaastatteluihin ja -kirjoituksiin perustuvaan luonteeltaan sekundääriseen aineistoon syytä suhtautua asianmukaisin varauksin.

Virolainen on koonnut kantelukirjoituksensa liitteeksi kaikkiaan 33 kappaletta oikeusministeri Johannes Koskisen eri yhteyksissä 9.7.2001 - 28.8.2004 välisenä aikana julkisissa tiedotusvälineissä esittämää haastattelulausumaa tai oikeusministerin haastattelulausumia koskevia asianomaisen sanomalehden toimituksen tai lehden lukijoiden kannanottoja sisältäviä kirjoituksia. Kaikki haastattelulausunnot tai ainakin lähes kaikki niistä ovat selvitysten mukaan syntyneet siten, että toimittaja on ennakolta ilmoittamatta ottanut yhteyttä oikeusministeriin ja pyytänyt ministeriltä kannanottoa jostain ajankohtaisesta ja yleistä mielenkiintoa herättäneestä oikeudenkäyntiasiasta. Eräissä toimittajien yhteydenotoissa on tiedusteltu oikeusministerin kantaa muun muassa muutoksenhaun tarpeeseen. Osassa sanomalehtikirjoituksia ministerin haastattelulausuman yhteydessä on julkaistu myös muiden haastateltujen lausumia tai ministerin haastattelulausuma on liitetty osaksi sanomalehden toimituksessa laadittua laajempaa sanomalehtiartikkelia.

Tarkasteltavana olevan kantelun ydin ei koske oikeusministerin antamien haastattelulausuntojen yksityiskohtaisempaa sisältöä sinänsä tai kannanottojen lopputulosta, vaan sitä, millaista menettelyä ja harkintaa ylintä hallitusvaltaa käyttävältä valtioneuvoston jäseneltä ja tässä tapauksessa

erityisesti oikeusministeriltä, voidaan tuomioistuimia ja niiden ratkaisutoimintaa koskevissa tai niitä sivuavissa haastattelulausunnoissa edellyttää. Ministerin menettelyn mahdollisen moitittavuuden arvioimisessa edellä mainitut seikat on kuitenkin otettava huomioon. Laillisuusvalvonnallisesti eri tavalla olisi arvioitava ministerin itse laatimia kirjoituksia, ennakolta sovittuja haastatteluja, joiden sisällön hän on voinut ennen julkaisemista tarkastaa ja ylipäänsä kirjoituksia ja haastatteluja, joissa asianomaisella on ennakolta ollut reaalaisia mahdollisuuksia vaikuttaa julkaistun tekstin sisältöön. Minusta oikeusministeri Johannes Koskisen vastineessaan esittämä lausuma siitä, että kantelukirjoituksen liiteaineistossa ei ole yhtään sellaista esimerkkitapausta, jonka sisällön ministeri olisi voinut ennakolta tarkastaa, on tässä suhteessa huomion arvoinen.

Yleisenä periaatteena on pidetty, että asianomaisen hallinnonalan virkamies ei ainakaan kesken oikeudenkäynnin esitä poleemisia, arvostelevia tai peräti tuomitsevia julkisia kannanottojaan saman hallinnonalan toimivaltaista viranomaista ja virkamiestä kohtaan asiassa, joka ei liity hänen omiin virkatehtäviinsä.

Ministeriöiden toimialasta ja asioiden jaosta niiden kesken säädetään valtioneuvostolain 2 §:n mukaan lailla tai valtioneuvoston asetuksella. Oikeusministeriön toimialaan kuuluu valtioneuvoston ohjesäännön 14 §:n mukaan muun muassa lainvalmistelu yksityisoikeuden sekä rikos- ja prosessioikeuden alalla. Lisäksi tuomioistuinlaitos kuuluu ministeriön toimialaan. Oikeusministeriön tehtäviä ovat ministeriöstä annetun valtioneuvoston asetuksen 1 §:n mukaan muun muassa tuomioistuimet, oikeudenkäyntimenettely ja oikeudellinen jaotus. Asetuksen 2 §:ssä mainitut tuomioistuimet kuuluvat oikeusministeriön toimialaan.

Oikeusministeriön säädettyyn toimialaan ja tehtäviin kuuluu lukuisia hallinnollisia ja lainsäädännöllisiä asioita, joilla on välitön tai löyhempi yhteys tuomioistuimiin ja niiden lainkäyttötoimintaan. Ensimmäisenä on mainittava ministeriön tehtävät tuomarinnimitysasioiden valmistelussa ja esitysten tekemisessä tasavallan presidentille, vaikkakin laissa säädetyllä tuomarinnimityslautakunnalla on virkanimitysasioiden valmistelussa keskeinen tehtävä. Toinen laaja ja merkittävä hallinnollinen tehtävä on tuomioistuinten taloudellisista ja toiminnallisista voimavaroista huolehtiminen erityisesti valtion talousarviokäsittelyssä. Kolmas sisällöllisempi liittymä on oikeusministeriön tehtävä tuomioistuinmenettelyä sekä tuomioistuimissa sovellettavaa yksityisoikeudellista ja rikosoikeudellista sekä hallinto-oikeudellista lainsäädäntöä koskevan lainsäädännön valmistelijana.

Kantelukirjoituksen liitteinä olevissa oikeusministerin haastattelulausunnoissa ja muissa julkisuudessa esitetyissä vastaavanlaisissa lausumissa ei ole osoitettavissa tarkoitusta vaikuttaa tuomioistuimen menettelyyn ja tuomioistuimen ratkaisun lopputulokseen yksittäisessä oikeudenkäyntiasianssa. Ei ole pidettävä vakavasti otettavana vaarana myöskään sitä, että asianomaisissa tuomioistuimissa ministerin lausunnot ja lausumat olisi koettu todellisena vaikuttamisyrityksenä riippumattoman tuomioistuimen lainkäyttötoimintaa kohtaan. Asiaa on kuitenkin arvioitava yksittäisiä oikeudenkäyntejä laajemmasta yleisestä näkökulmasta. Tältä kannalta tarkastellen on lähtökohtaisesti ongelmallista, että valtioneuvoston

jäsen ja nimenomaan oikeusministeri, jonka toimialaan tuomioistuinelaitos ja olennaisilta osin myös tuomioistuimissa sovellettavan lainsäädännön valmistelu kuuluu, ottaa julkisuudessa kantaa tuomioistuimissa vireillä oleviin oikeudenkäyntiasioihin. Vaikka haastattelulausunnoissa ei olekaan kysymys ministeriössä virkavastuun alaisena valmistelluista asioista vaan ministerin omista nimissään julkisuudessa esittämistä haastattelulausumista, arvioista tai kannanotoista, on olemassa periaatteessa vaara, että tiedotusvälineiden seuraajat voivat saada sellaisen mielikuvan, että kysymys on jollakin tavoin oikeusministeriön virallisesta kannasta tai linjasta haastattelulausumassa käsiteltyyn asiaan.

Oikeusministeri Koskinen on menettelynsä perusteista todennut, että kysymys on ollut yhtäältä yleensä sananvapauden käyttämisestä ja toisaalta erityisesti oikeuspoliittisten näkökohtien esittämisestä asioissa, joissa yksittäisen oikeudenkäynnin yhteydessä on näyttänyt ilmenneen tarvetta asian laajempaan oikeudelliseen tarkasteluun ja lainsäädäntömuutosten arviointiin.

Sananvapautta koskevan näkökulman osalta totean, että jokaiselle perustuslain 12 §:ssä perusoikeutena turvattua sananvapautta on ydinajatukseltaan pidetty ennen muuta poliittisena perusoikeutena (HE 309/1993 vp ja PeVL 19/1998 vp). Sellaisena sananvapaus antaa vahvaa suojaa erityisesti poliittiseen toimintaan liittyvälle viestinnälle. Poliittisen viestinnän vapauteen kuuluu jokaisen oikeus arvostella hallituksen, tuomioistuinten ja muiden julkista valtaa käyttävien viranomaisten toimia ja päätöksiä. Toisaalta sananvapauteen kuuluu myös poliittisesti ja yhteiskunnallisesti vastuunalaisissa tehtävissä toimivien oikeus esittää kantansa yhteiskunnallisissa päätöksenteossa syntyneistä päätöksistä ja niiden perusteista sekä muutoinkin osallistua yhteiskunnallisia asioita koskevaan keskusteluun.

Oikeusministerin haastattelulausumien arvioimisessa kysymys on siitä, miten sananvapauden käyttö suhteutetaan asianomaisen tehtävän vaatimuksiin. Kantelukirjoituksessa mainituissa asioissa kysymys ei ole ollut oikeusministeriön tai muutoin oikeusministerin vastuulla tehdyistä päätöksistä, vaan perustuslain 3 §:n 3 momentin mukaista riippumatonta tuomiovaltaa käyttävien tuomioistuimien päätöksistä. Niitäkin toki voidaan arvioida ja arvostella, mutta nyt on kysymys tuomioistuinlaitoksesta, oikeushallinnosta ja pitkälti myös tuomioistuimissa sovellettavasta lainsäädännöstä vastaavan oikeusministerin aseman ja tehtävien asettamista rajoitteista suhteessa riippumatonta lainkäyttövaltaa käyttäviin yhteiskunnan orgaaneihin ja niiden lainkäyttövaltaa sisältävään päätöksentekoon. Ylintä hallitusvaltaa käyttävän valtioneuvoston jäsenen ja erityisesti asianomaisen toimialan ministeriys asettaa oikeudellisesti perusteltuja ja hyväksytyjä rajoitteita ministerin sananvapauden käytön laajuuteen nähden siltä osin kuin sananvapauden käyttö kohdistuu perustuslailliselta asemaltaan riippumattomiin tuomioistuimiin ja niiden lainkäyttötoimintaan.

Haastattelulausumissa ei ole ollut kysymys oikeusministerin virkatoimista. Julkisten tiedotusvälineiden haastattelupyynnöt on kuitenkin esitetty ja lausunnot annettu nimenomaisesti oikeusministerin aseman perusteella eikä yksittäisenä kansalaisena taikka lakimiehenä.

Käytännössä on ollut tilanteita, joissa jonkin yksittäisen oikeudenkäynnin johdosta on virinnyt yleisempää tarvetta oikeuspoliittiseen keskusteluun tai asianomaisia kysymyksiä virkavastuun alaisina tarkastelevien keskuudessa tarvetta asianomaisen lainsäädännön uudistamistarpeiden arvioimiseen. On kuitenkin vaikea nähdä mikä voisi olla sellainen tilanne, jossa asianomaisen lainsäädännön tilasta vastaavalla viranomaisen edustajalla olisi akuutti tarve käynnistää tai osallistua laajemmin lainsäädännön muuttamisen arviointia koskevaan tai muuhun oikeuspoliittiseen keskusteluun asiassa, joka on parhailtaan tuomioistuimen tutkittavana. Ensinnäkin kysymys on tuomioistuimen työrauhasta. Toiseksi kysymys on siitä, että esimerkiksi muutoksenhaun tarvetta tai "toivetta" koskeva julkinen lausuma voi sellaisenaan herättää julkisten tiedotusvälineiden seuraajissa perustellun epäilyn asian ensiasteessa ratkaiseen tuomioistuimen työtä kohtaan. Kolmanneksi tässä vaiheessa esitettävät oikeudelliset arviot lainkäytön tai lainsäädännön tilasta ovat ennenaikaisia, koska oikeudenkäyntiasia on ratkaistu vasta silloin kun se on lopullisesti ja lainvoimaisesti ratkaistu. Jos ylempi tuomioistuin valituksen johdosta muuttaa alemman tuomioistuimen päätöstä, se on merkki muutoksenhakujärjestelmän toimivuudesta. On toki mahdollista, että ammatillisesti tarkasteltuna alemman tuomioistuimen päätöstä voidaan pitää oikeudellisesti niin puutteellisenä, että voidaan perustellustikin arvioida päätöksen muuttuvan ylemmässä oikeusasteessa. Muutoksenhaun tarpeen arviointi on kuitenkin perusteltua jättää niille, joille asia kussakin oikeudenkäynnissä oikeusjärjestyksen mukaan kuuluu.

5.3.2 Haastattelulausunnot oikeudenkäyntiasiat ratkaisseiden tuomioistuinten ja oikeudenkäyntien asianosaisten kannalta

Virolaisen kantelukirjoituksen liiteaineistossa on eräitä haastattelulausuntoja, jotka ovat koskeneet huomattavaa julkisuutta saaneita oikeudenkäyntejä. Yksityisoikeudellista asiaa koskeneista oikeudenkäynneistä voidaan esimerkkinä mainita lasten huoltoa koskeva asia, jossa Suomessa asunut äiti oli tuonut mukanaan lapset Yhdysvalloista, jossa lasten isä asui. Haastattelulausunnosta ilmenee, että oikeusministeri on kyseisessä yksittäisasiassa korostanut nimenomaan lasten kuulemisperiaatteen tärkeyttä lasten huoltajuusasioissa. Sanomalehtikirjoituksen perusteella voi saada sellaisen selvityksen mukaan virheellisen käsityksen, että ministeri olisi ottanut kantaa lasten huoltajuuskysymykseen, josta Suomen tuomioistuimessa ei ilmeisesti ollut lainkaan kysymys tai että hän olisi korostamalla lasten kuulemisperiaatteen tärkeyttä viitannut siihen, että myös päätös tulisi tehdä sen mukaisesti. Kyseinen sanomalehtikirjoitus onkin antanut aiheen oikeusministeriön verkkosivulla julkaistuu oikaisuun.

Rikosoikeudenkäyntien puolelta voidaan kantelukirjoituksen liiteaineistosta mainita kaksi henkirikosta koskevaa asiaa, joissa on julkisessa keskustelussa ollut kysymys erityisesti rikosnimikkeestä eli siitä, ovatko teot olleet tappoja vai murhia. Toinen rikosasioista on ollut huomattavaa valtakunnallista kiinnostusta saanut henkirikosasia, jossa molemmat asianosaiset, siis sekä rikoksen tekijä että rikoksen uhri, ovat olleet nuoria koululaisia.

Sekä mainittuun yksityisoikeudelliseen oikeudenkäyntiin että varsinkin jälkimmäiseen rikosoikeudenkäyntiin liittyneet oikeusministerin - tai minkä

tahansa huomattavassa julkisessa tehtävässä olleen - tiedotusvälineissä antamat haastattelulausunnot tai muut lausumat ovat olleet ongelmallisia. Haastattelulausuntoja annettaessa on aina otettava lukuun sekin, että viesti on voinut saada ainakin erilaisia painotuksia kuin on ollut tarkoitus. Myös haastattelujen antamistilanteet ovat voineet olla omiaan lisäämään virheellisiä painotuksia ja virheellisen tulkinnan mahdollisuuksia.

Vielä voidaan kiinnittää huomiota siihen, että yhteiskunnallisessa päätöksenteossa yleinen ja hyväksyttävänä pidettävä menettelytapa on, että keskusteluun voi osallistua tai oman lausuntonsa voi antaa myös taho, joka asian on ratkaissut ja joka on siihen tosiasia-aineiston ja oikeudellisen tarkastelun puolesta tarkimmin perehtynyt. Tuomioistuinasioissa tällainen menettely ei voi kunnolla toteutua, koska oikeudenkäyntiasian ratkaisseella tuomioistuimella ei ole mahdollisuuksia osallistua oman työnsä arvioimista tai arvostelemistakaan koskevaan keskusteluun ja varsin rajoitetut mahdollisuudet pyrkiä korjaamaan edes keskustelussa ilmenneitä asiavirheitä.

Erityisen arkaluonteisia ja siten myös julkisten kannanottojen kannalta herkkiä asioita ovat yksityisiä kansalaisia ja heistä erityisesti lapsia ja nuoria koskevat oikeudenkäynnit. Tällaiset asiat ovat oikeudenkäynnin kaikille osapuolille henkisesti raskaita ja vaikeita. Tämäntyyppisten oikeudenkäyntien yhteydessä julkisuudessa esitetyt lausumat ja ammatillisinkin perustein esitetyt arvioinnit niiden sisällöstä riippumatta voivat järkyttää oikeudenkäynnin osapuolia ja aiheuttaa lisäkärsimystä.

5.4 Virolaisen lisäkirjoitus 8.11.2007

Lisäkirjoituksessa Virolainen pyytää tutkimaan oikeusministeri Koskisen menettelyä siinä, että hän oli 12.6.2003 kommentoinut Alpo Rusiin kohdistunutta rikostutkintaa valtiosyyttäjän syyttämättäjäättämispäätöksen jälkeen syyttömysolettaman vastaisesti.

Virolaisen lisäkirjoituksen johdosta totean, että lisäkirjoituksessa mainittu oikeusministeri Koskisen menettely on ollut Rusin vireillepanemassa oikeudenkäynnissä Helsingin kärjäoikeuden arvioitavana. Koska kärjäoikeuden päätökseen on haettu muutosta Helsingin hovioikeudelta, asia on tältä osin parhaillaan hovioikeuden tutkittavana. Tämän vuoksi oikeuskanslerilla ei ole aihetta puuttua asiaan tältä osin.

5.5 Yhteenveto ja toimenpiteeni

Oikeudenkäyttöä koskevia julkisia kannanottoja esitettäessä on otettava huomioon kaksi demokraattisen oikeusvaltion tärkeää periaatetta nimittäin tuomioistuinten riippumattomuus yhtäältä ja sananvapaus toisaalta. Näitä periaatteita ei voida asettaa yleispätevästi ja ehdottomasti tärkeysjärjestykseen vaan niitä joudutaan punnitsemaan tilannekohtaisesti keskenään.

Tuomioistuinten riippumattomuus on osa oikeusvaltion perusrakennetta, yksi sen tärkeimmistä tukipilareista ja keskeisimpiä takeita mielivaltaista vallankäyttöä vastaan. Se on vahvistettu perustuslaissamme samoin kuin

kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa. On tärkeää, että riippumattomuus toteutuu myös käytännössä ja että luottamus kaikenlaisista epäasiallisista vaikutteista vapaaseen tuomiovallan käyttöön säilyy horjumattomana. Tätä luottamusta ovat omiaan rapauttamaan epäilyt muiden ylimpien valtiollisten elinten taholta tulevasta puuttumisesta tuomioistuimen toimintaan.

Toisaalta oikeuspoliittisen ja yleensäkin yhteiskunnallisen keskustelun vapaus edellyttää, että tuomioistuintenkin toimintaa ja tuomiovallan käyttöä voidaan arvioida ja tarvittaessa arvostella. Keskusteluun osallistumisen vapautta ei luonnollisesti voida evätä poliitikoilta, korkeiltakaan virkamiehiltä tai ministereiltä. Mutta tosiasia on, että mitä vaikutusvaltaisempi kannanoton esittäjä on, sitä herkemmin lausumaa arvioidaan puuttumiseksi tuomioistuinten riippumattomuuteen. Tärkeää on kiinnittää huomiota kannanoton esittäjän rooliin ja sen mukaisiin vaikutusmahdollisuuksiin: tiedemies on tässä suhteessa eri asemassa kuin hallituksen jäsen, jolla on käytössään rooliinsa kuuluvat lain säätämät vaikutuskeinot. Sinänsä oikeudellisesti perusteltavissa oleva puheenvuoro voi saada julkisuudessa epäasiallista sivumerkitystä, jos sen esittäjä on oikeusministeri. Olennaista myös on kannanoton yleisyystaso, sisältö ja kohde. Mitä konkreettisemmin kannanotto on yhdistettävissä yksittäiseen oikeudenkäyntiin, sitä arempi asetelma on perustelluille epäilyille - pahinta tässä suhteessa on, jos kannanotto kohdistuu vireillä olevaan oikeudenkäyntiin.

Tilanteissa, joissa tuomioistuimen riippumattomuus ja sananvapaus ovat aidosti törmäyskurssilla, voidaan puoltaa näkemystä, että ensin mainitun suhteellinen painoarvo lähtökohtaisesti kasvaa kun kyse on oikeusministerin asemassa olevan valtioneuvoston jäsenen tuomiovallan käyttöä koskevista yksittäistapauksellisista julkisista lausumista. Tällainen asetelma on omiaan vaarantamaan tuomioistuimen riippumattomuutta herkästi ja syvällekäyvästi. Käytännön johtopäätös tästä on, että oikeusministerin olisi oikeudellisesti perusteltua noudattaa erityistä varovaisuutta ja harkittua pidättyvyyttä tällaisia kannanottoja esittäessään, jotta tahattomiltakin väärinkäsityksiltä vältyttäisiin eikä näin tultaisi antaneeksi aihetta edes epäilyille tuomioistuimen riippumattomuuden vaarantumisesta.

Käytettävissä olevan selvitysaineiston perusteella oikeusministeri Koskisen ei ole voitu osoittaa tarkoittaneen puuttua julkisilla kannanotoillaan epäasiallisesti tuomiovallan käyttämiseen.

Virolaisen kantelukirjoituksen sisältämässä lehdistöaineistossa on joitakin oikeusministeri Koskisen lausumiksi kirjattuja kannanottoja, joita voidaan aineistossa esitetyssä muodossa pitää tuomioistuinten riippumattomuuden kannalta oikeudellisesti ongelmallisina. Niiden arvioinnissa olen kuitenkin ottanut huomioon Koskisen selvityksessään esittämät näkökohdat, minkä vuoksi totean, että artikkeleista "toisenkäden lähteinä" ei välttämättä ole mahdollista saada esiin aitoina Koskisen lausumien täsmällistä sisältöä. Näillä varauksillakin on joka tapauksessa ilmeistä, että Koskisen lausumat ovat olleet omiaan luomaan perusteltavissa olevan vaaran, että niitä voidaan lukea puuttumiseksi tuomioistuinten toimintaan.

Kantelukirjoituksen tarkoittamana aikana oikeusministerinä olleen Johannes Koskisen ei ole osoitettu menetelleen kirjoituksessa tarkoitettuja lausumia antaessaan lainvastaisesti. Saatan kuitenkin tässä päätöksessä esittämäni näkökohdat Koskisen tietoon.

Oikeuskansleri

Jaakko Jonkka

Osastopäällikkö
Esittelijäneuvos

Risto Hiekkataipale